

Ю. І. ЧЕРНЕЦЬКА

кандидат педагогічних наук, доцент
КЗ “Харківська гуманітарно-педагогічна академія”
Харківської обласної радиСУБ'ЄКТИ ПАРТНЕРСЬКОЇ ВЗАЄМОДІЇ
В ПРОЦЕСІ РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ НАРКОЗАЛЕЖНИХ ОСІБ

У статті розкрито соціально-педагогічний аспект ресоціалізації наркозалежних осіб. До суб'єктів ресоціалізації зараховано: місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування, органи виконавчої влади у справах сім'ї та молоді, центри соціальних служб для сім'ї, дітей і молоді (ЦСССДМ), громадські організації, об'єднання громадян (рухи, конгреси, асоціації, фонди, спілки, релігійні організації, благодійні фонди, терапевтичні спільноти (групи самопомоги групи АН), спортивні та культурно-дозвіллеві заклади, освітньо-виховні заклади (загальноосвітні, професійно-технічні, вищі навчальні заклади), державна служба зайнятості та кадрові агенції з працевлаштування, заклади охорони здоров'я та лікувально-профілактичні заклади, пенітенціарні заклади, суди, прокуратура, кримінально-виконавча інспекція. Соціальний педагог є посередником і координатором ресоціалізації, допомагаючи долати проблему наркозалежності.

Ключові слова: ресоціалізація, наркозалежність, суб'єкти ресоціалізації, соціальні суб'єкти.

Актуальність проблеми здійснення партнерської взаємодії суб'єктів ресоціалізації з наркозалежними полягає в необхідності вирішення суперечності між об'єктивно існуючою потребою в наданні кваліфікованої допомоги з ресоціалізації наркозалежним в умовах реабілітаційних центрів і недостатнім рівнем наукової та практичної розробки цієї проблеми в соціально-педагогічному аспекті.

Метою статті є розкриття проблеми здійснення партнерської взаємодії соціального педагога з іншими суб'єктами ресоціалізації з наркозалежними в умовах реабілітаційного центру.

Аналіз останніх публікацій з цієї проблематики свідчить, що в соціально-педагогічній науці є значний доробок, що висвітлює питання взаємодії суб'єктів соціально-педагогічної роботи з різними соціальними категоріями, зокрема соціальними педагогами А. Капською, О. Безпалько, І. Звереву, М. Галагузовою, а також фахівцями в галузі соціальної роботи (С. Лау, Є. Холостовою) і соціальної допомоги (К. Дубич). Так, питанням взаємодії державних і громадських організацій з профілактики ВІЛ/СНІДу серед учнівської молоді присвячено наукову працю С. Терницької [7], організаційно-педагогічні основи функціонування соціальних служб для молоді розглянуто в дослідженні С. Толстоухової [8], проблеми соціально-педагогічної реабілітації підлітків із сімей групи ризику в центрах соціальних служб для сім'ї, дітей і молоді висвітлено В. Ніколаєвою [5], взаємо-

дію соціальних інститутів суспільства в формуванні здорового способу життя дітей і підлітків досліджено в наукових працях С. Омельченко [6], діяльності пенітенціарних закладів як соціальних інститутів з ресоціалізації правопорушників присвячено дослідження С. Горенка [1] та О. Караман [2], реабілітаційних закладів – С. Коношенка [3], В. Шпак [10]. Водночас питання партнерської взаємодії в ході здійснення ресоціалізаційної діяльності з наркозалежними майже не розглядали, що потребує наукової розробки цієї проблеми.

Професійна діяльність соціального педагога з ресоціалізації наркозалежних потребує від фахівця високого рівня професіоналізму, особливо в аспекті партнерської взаємодії з інститутами мікро- й макросередовища. Крім важливості дотримання етичних норм, виконання своїх безпосередніх функцій, володіння певною сукупністю професійних знань, умінь, навичок, володіння певними психолого-педагогічними якостями, соціальний педагог повинен орієнтуватися в сучасній нормативно-правовій базі щодо соціальної допомоги, підтримки й супроводу наркозалежних у процесі їх ресоціалізації, володіти знаннями щодо функцій і повноважень соціальних суб'єктів, на високому рівні здійснювати організаційну, профілактичну, захисну, координаційну та інші функції.

Відзначимо, що етичні принципи, цінності й норми є в основі професійної компетентності соціального педагога, під якою розуміють сукупність знань, умінь і навичок, ставлень, якостей соціального педагога, що дають змогу ефективно впроваджувати соціально-педагогічну роботу з ресоціалізації наркозалежних у реабілітаційних центрах, виконуючи певні функції. Під функцією будемо розуміти специфічну діяльність, обов'язок, призначення, роль; вид спрямування ролівої активності, роліову дію соціального педагога; частину процесу професійної взаємодії соціального педагога з клієнтом, що забезпечують вирішення проблем і досягнення результатів діяльності [4, с. 199–202].

Однак питання партнерської взаємодії потребує надання характеристик соціальним суб'єктам і виявлення їх функцій у процесі ресоціалізації, спираючись на нормативно-правову й законодавчу базу, і націлено на надання всебічної допомоги наркозалежним для можливості здійснення головної мети ресоціалізації – повернення їх до повноцінного життя в соціальному середовищі.

Соціальні інститути макросередовища (державні й недержавні організації, юридичні та фізичні особи), які спеціально залучені й чинять вплив ресоціалізації на наркозалежних, ми розглядаємо як суб'єкти ресоціалізації [9]. Вбачаючи потужний потенціал суб'єктів соціального середовища, розкриємо функціональні характеристики суб'єктів впливу ресоціалізації на наркозалежних у соціальному середовищі.

Одними із впливовіших осередків ресоціалізації наркозалежних є *місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування*. Функ-

ціями цих органів є забезпечення законності, охорони прав, свобод і законних інтересів наркозалежних; здійснення державного контролю за дотриманням законодавства в галузі науки, освіти, охорони здоров'я, культури, фізкультури та спорту, материнства та дитинства, сім'ї та молоді; у галузі соціального забезпечення та соціального захисту населення; у галузі зайнятості населення, праці та заробітної плати.

Діяльність цих осередків координують ЗУ “Про місцеві державні адміністрації (ст. 20–27), ЗУ “Про місцеве самоврядування”, здійснюючи нормативно-регуляторну функцію. Соціальний педагог як партнер соціальної взаємодії може сприяти соціальному розвитку наркозалежних, лобіюючи інтереси й соціальні ініціативи реабілітованих наркозалежних на рівні державних, місцевих і районних адміністрацій.

Наступний суб'єкт партнерської взаємодії – *органи виконавчої влади у справах сім'ї та молоді*. Основними функціями цих суб'єктів є: координація зусиль органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, питань соціального захисту сімей з дітьми, організація роботи щодо запобігання бездоглядності та правопорушень, здійснення контролю за умовами утримання та виховання дітей у сім'ях і виховних закладах; надання консультативної та іншої допомоги з питань соціального захисту та профілактики негативних соціальних явищ.

Цими суб'єктами керують такі Закони України: “Про органи і служби у справах неповнолітніх”, “Про соціальні послуги”, “Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю”. Соціальний педагог як координатор партнерської взаємодії сприяє гідному виконанню колишніми наркозалежними своїх батьківських обов'язків, у випадку незадовільного стану умов утримання дітей, невиконання ними своїх батьківських обов'язків вчасно повідомляє про це органи виконавчої влади у справах сім'ї та молоді.

Поряд із органами виконавчої влади у справах сім'ї і молоді діють *центри соціальних служб для сім'ї, дітей і молоді (ЦСССДМ)*, які мають свою мережу (обласні, міські, районні служби). Їх функції є такими: надання соціальних послуг сім'ям, дітям і молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах; консультування та надання соціальних послуг, соціально-медичної, психолого-педагогічної, правової, інформаційної та інших видів соціальної допомоги; розробка та здійснення комплексу реабілітаційних заходів щодо відновлення соціальних функцій, психологічного та фізичного стану дітей і молоді, які зазнали жорстокості, насильства, потрапили в екстремальні ситуації.

Діяльність ЦСССДМ базується на основі Закону України “Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю”, Постанови Кабінету Міністрів України “Про утворення Державної соціальної служби для сім'ї, дітей та молоді” № 1125 від 27.08.2004 р., а також низці інших нормативно-правових актів щодо сімей і дітей.

Як і органи виконавчої влади у справах сім'ї та молоді, ЦСССДМ у співпраці із соціальним педагогом здійснюють організаційну, охоронно-захисну, консультативну, профілактичну функції.

Неабиякий потенціал у сфері підтримки ресоціалізованих наркозалежних здійснюють *громадські організації, суспільні рухи*, які пропагують здоровий спосіб життя, *об'єднання громадян* (конгреси, асоціації, фонди, спілки тощо). Найчастіше їх засновниками стають або особи, які раніше мали проблеми залежної поведінки, або люди, які мають певне відношення до проблем наркозалежних. У перелік їх функцій входить відстоювання та захист законних інтересів, прав і свобод наркозалежних осіб у соціальній, економічній, творчій, національно-культурній, спортивній, дозвіллевій та інших сферах, підтримка наркозалежних, участь у виробленні державної політики щодо здорового способу життя дітей і молоді, подолання наркозалежності в суспільстві.

У своїй діяльності вони спираються на Закони України “Про органи самоорганізації населення”, “Про молодіжні та дитячі громадські організації” та інші нормативні акти. Соціальний педагог сприяє розвитку ініціатив, що висувають ці організації, допомагає відстоювати законні інтереси та права наркозалежних осіб у соціальному середовищі, створюючи умови для толерантних і гуманних відносин щодо наркозалежних.

Значний внесок у ресоціалізацію наркозалежних здійснюють *релігійні організації, благодійні фонди*. До їхніх функцій належить: розвиток духовних і моральних цінностей соціального загалу, зокрема наркозалежних, психологічна підтримка й створення умов для ресоціалізації наркозалежних, сприяння практичному здійсненню загальнодержавних, регіональних, місцевих та міжнародних програм, спрямованих на покращення соціально-економічного становища наркозалежних; покращення матеріального становища набувачів благодійної допомоги, сприяння соціальній реабілітації наркозалежних, які мають статус малозабезпечених, безробітних, інвалідів, інших осіб, які потребують піклування, а також надання допомоги особам, які через свої фізичні або інші вади обмежені в реалізації своїх прав і законних інтересів; сприяння розвитку охорони здоров'я, масової фізичної культури, спорту та туризму, пропагування здорового способу життя серед наркозалежних, участь у наданні медичної допомоги та здійсненні соціального догляду за хворими, інвалідами та іншими особами, які через свої фізичні, матеріальні чи інші особливості потребують соціальної підтримки та піклування; сприяння захисту материнства та дитинства, надання допомоги багатодітним і малозабезпеченим сім'ям.

Нормативним підґрунтям для здійснення партнерської взаємодії є Закони України “Про благодійництво та благодійні організації”, “Про свободу совісті та релігійні організації”, інші постанови та акти. Соціальний педагог сприяє створенню умов для можливості реалізації наркозалежними

їх прав та інтересів, а також отримання допомоги, яку надають охарактеризовані суб'єкти.

Останнім часом набула актуальності діяльність *терапевтичних спільнот* (групи самопомоги, групи анонімних наркоманів) як суб'єктів ресоціалізації. Формування терапевтичного середовища для осіб, як мають залежну поведінку, робота з найближчим оточенням наркозалежного, психологічна й соціально-економічна підтримка наркозалежного в кризових ситуаціях, створення умов для мобілізації особистісного ресурсу наркозалежного, допомога у формуванні адаптаційних механізмів наркозалежних – такі завдання є компетенцією зазначених суб'єктів партнерської взаємодії. Соціальний педагог як координатор ресоціалізації сприяє залученню реабілітованих наркозалежних до терапевтичних спільнот, здійснює інформаційну, організаторську, посередницьку функції.

Законодавчим підґрунтям діяльності терапевтичних спільнот є Закони України “Про об'єднання громадян”, “Про соціальну роботу з дітьми та молоддю” тощо.

Пріоритетним напрямом державної політики щодо дітей і молоді визначено формування здорового способу життя, оскільки цей напрям сприяє профілактиці й подоланню наркозалежності. З огляду на це *спортивні й культурно-дозвілєві заклади* відіграють важливу роль, допомагаючи підтримувати реабілітованих наркозалежних.

До їх функцій входить організація дозвілєвої та спортивно-оздоровчої роботи, підвищення рівня фізичного здоров'я, формування здорового способу життя колишніх наркозалежних, профілактика наркотичної залежності в дітей і молоді, розвиток соціальних ініціатив щодо підтримки високого рівня культури здоров'я серед населення, організація відпочинку з метою відновлення фізичного, духовного й творчого потенціалу особистості. Основним документом, що регулює діяльність цих суб'єктів, є Закон України “Про соціальну роботу з дітьми та молоддю”. Соціальний педагог здійснює посередницьку, організаційну, профілактичну й рекреаційну функції разом із спортивними й культурно-дозвілєвими закладами.

Суб'єктами партнерської взаємодії, які на високому рівні здійснюють профілактичну функцію у сфері попередження наркозалежності, є *освітньо-виховні заклади* (ЗНЗ, ПТНЗ, ВНЗ). До їх завдань зараховуємо: здійснення всебічного розвитку людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу, підвищення його освітнього рівня, забезпечення суспільства висококваліфікованими фахівцями.

Сприяючи реалізації перелічених завдань, соціальний педагог здійснює організаційно-комунікативну та просвітницьку функції. Така діяль-

ність із ресоціалізації сприяє тому, що значна кількість реабілітованих наркозалежних згодом здобувають освіту, вступаючи до навчальних закладів рівного рівня, опановуючи різноманітні професії, найчастіше – професії соціальної та освітньої сфер.

Закони України “Про освіту”, “Про загальну середню освіту”, “Про професійно-технічну освіту”, “Про вищу освіту” регламентують діяльність цих суб’єктів партнерської взаємодії, створюючи умови для здійснення ресоціалізації.

Іншими суб’єктами ресоціалізації є *Державна служба зайнятості та кадрові агенції з працевлаштування*, завданнями яких є: надання соціальних послуг із працевлаштування, підготовки й перекваліфікації наркозалежних до трудової діяльності, аналіз та прогнозування попиту на професії на ринку праці, постановка на облік і матеріальна підтримка у зв’язку із тимчасовою втратою працездатності. На основі Закону України “Про зайнятість населення” можна здійснити ресоціалізацію наркозалежних, залучаючи їх до важливої сфери життєдіяльності – трудової та професійної самореалізації. У цій діяльності допомога соціального педагога відіграє не останню роль, оскільки допомога в працевлаштуванні дасть змогу реабілітованому наркозалежному відчувати матеріальну незалежність, усвідомити себе самодостатнім і професійно самореалізованим.

Заклади охорони здоров’я та лікувально-профілактичні заклади також є важливими в процесі ресоціалізації наркозалежних. Оскільки останні після тривалого зловживання наркотичних засобів мають значну кількість проблем зі здоров’ям, популяризація здорового способу життя та підтримки належного рівня здоров’я є чи не найголовнішим завданням реабілітованих наркозалежних. У цьому їм допомагають диспансери, лікарні, медичні пункти тощо, основними завданнями яких є: забезпечення здорових і безпечних умов життя населення, здійснення діагностичної, лікувальної, реабілітаційної, профілактичної, експертної діяльності, діяльності щодо осіб, визнаних судом обмежено дієздатними внаслідок зловживання наркотичними речовинами, підтримка необхідного рівня здоров’я населення, створення сприятливих умов праці, навчання, побуту та відпочинку, збереження генофонду України, організація комплексу профілактичних заходів з метою недопущення розповсюдження наркоманії, сприяння утвердженню здорового способу життя.

Діяльність закладів охорони здоров’я базується на Законах України “Основи законодавства України про охорону здоров’я”, “Про охорону дитинства”, Наказі Міністерства України у справах сім’ї, молоді та спорту № 1695 від 22.04.2008 р., Наказі МОЗ України та МВС України № 158/417 від 16.06.1998 р. “Про затвердження Порядку проведення медичного огляду та медичного обстеження осіб, які зловживають наркотичними засобами або психотропними речовинами”.

Соціальний педагог є координатором партнерської взаємодії, його діяльність має, у основному, профілактичний і консультативний характер, а описані заклади мають розвинуті функції у сфері охорони здоров'я, допомагаючи підтримувати належний рівень здоров'я реабілітованих наркозалежних.

Залежно від випадку, може бути ситуація, у якій *пенітенціарні заклади, суди, прокуратура, кримінально-виконавча інспекція* також здійснюють ресоціалізацію наркозалежних. До завдань цих суб'єктів партнерської взаємодії належать: представництво інтересів громадян або держави в суді, у випадках, передбачених чинним законодавством, нагляд за дотриманням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи наркозалежних.

Корекційно-виправна функція, закладена в діяльність зазначених закладів, сприяє перевихованню наркозалежної особи, попередженню обмеження її свободи шляхом проведення профілактичної роботи, взяттю на попередній облік, наданню умовного строку покарання – усі ці дії сприятимуть формуванню мотивації залишатися здоровим.

Нормативним підґрунтям для здійснення такої діяльності є Конституція України, Кримінальний кодекс України, Кримінально-процесуальний кодекс України, Кримінально-виконавчий кодекс України, ЗУ “Про соціальну адаптацію осіб, які відбували покарання у вигляді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк”. Соціальний педагог поруч із цими суб'єктами виконуватиме функцію профілактики, захисту, організаційно-комунікаційну тощо.

Висновки. Враховуючи потужний потенціал у здійсненні ресоціалізації наркозалежних таких суб'єктів партнерської взаємодії, як місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування, органи виконавчої влади у справах сім'ї та молоді, Центри соціальних служб для сім'ї, дітей і молоді (ЦСССДМ), громадські організації, об'єднання громадян (рухи, конгреси, асоціації, фонди, спілки, релігійні організації, благодійні фонди, терапевтичні спільноти (групи самопомоги, групи анонімних наркоманів), спортивні та культурно-дозвіллеві заклади, освітньо-виховні заклади (загальноосвітні навчальні заклади, професійно-технічні навчальні заклади, вищі навчальні заклади), державна служба зайнятості та кадрові агенції з працевлаштування, заклади охорони здоров'я та лікувально-профілактичні заклади, пенітенціарні заклади, суди, прокуратура, кримінально-виконавча інспекція, можна покращити процес ресоціалізації наркозалежних. Описані характеристики суб'єктів ресоціалізації дають цілісне уявлення про систему соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежних, спираючись на нормативно-правову базу такої діяльності. Соціальний педагог є посередником і координатором ресоціалізації, допомагаючи долати проблему наркозалежності в соціальному середовищі.

Перспективним напрямом дослідження є розробка змісту, форм і методів ресоціалізації суб'єктами партнерської взаємодії.

Список використаної літератури

1. Горенко С. В. Педагогічні умови ресоціалізації неповнолітніх засуджених у закладах пенітенціарної системи : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / Сергій Володимирович Горенко. – Луганськ, 2004. – 214 с.
2. Караман О. Л. Соціально-педагогічна робота з неповнолітніми засудженими в пенітенціарних закладах України : монографія / Олена Леонидівна Караман ; Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. – Луганськ : Вид-во ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2012. – 448 с.
3. Коношенко С. В. Реабалітаційна робота з соціально дезадаптованими підлітками в умовах індустріального регіону : монографія / Сергій Володимирович Коношенко. – Словянськ : Печатный двор, 2009. – 251 с.
4. Лау С. Ценности социальной работы : приверженность профессии и подготовка / С. К. Лау // Обучение социальной работе: состояние и перспективы : матер. Междунар. конгр. школ соц. работы / под. ред. В. Г. Бочарова. – Москва : АСОП и Р, 1997. – С. 62–65.
5. Ніколаєва В. І. Соціально-педагогічна реабілітація підлітків із сімей групи ризику в центрах соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / В. І. Ніколаєва. – Луганськ, 2009. – 20 с.
6. Омельченко С. О. Взаємодія соціальних інститутів суспільства у формуванні здорового способу життя дітей та підлітків / С. О. Омельченко. – Луганськ : Альма-матер, 2007. – 352 с.
7. Терницька С. В. Соціально-педагогічні умови взаємодії державних і громадських організацій з профілактики ВІЛ/СНІДу серед учнівської молоді : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / Світлана Вікторівна Терницька ; Інститут проблем виховання АПН України. – Київ, 2009. – 22 с.
8. Толстоухова С. В. Організаційно-педагогічні основи функціонування системи соціальних служб для молоді : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Світлана Валентинівна Толстоухова. – Київ, 2002. – 22 с.
9. Чернецька Ю. І. Соціально-педагогічна робота з ресоціалізації наркозалежних в умовах реабілітаційних центрів : теорія та технології : монографія / Ю. І. Чернецька. – Харків : ФОП Панов А. М., 2015. – 436 с.
10. Шпак В. П. Теоретичні та практичні засади реабілітаційної діяльності виправно-виховних закладів в Україні (XIX – початок XX ст.) : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Валентина Павлівна Шпак ; Полт. держ. пед. ун-т ім. В. Г. Короленка. – Полтава, 2006. – 500 с.

Стаття надійшла до редакції 03.02.2016.

Чернецкая Ю. И. Субъекты партнерского взаимодействия в процессе ресоциализации наркозависимых лиц

В статье раскрыт социально-педагогический аспект ресоциализации наркозависимых лиц. Субъектами ресоциализации являются: местные государственные администрации и органы местного самоуправления, органы исполнительной власти по делам семьи и молодежи, центры социальных служб для семьи, детей и молодежи (ЦСССДМ), общественные организации, объединения граждан (движения, конгрессы, ассоциации, фонды, союзы, религиозные организации, благотворительные фонды, терапевтические сообщества (группы самопомощи группы АН), спортивные и культурно-досуговые заведения, образовательно-воспитательные заведения (общеобразовательные, профессионально-технические, высшие учебные заведения), государственная служба занятости и кадровые агентства по трудоустройству, заведения здравоохранения и лечебно-

профилактические заведения, пенитенциарные заведения, суды, прокуратура, криминально-исполнительная инспекция. Социальный педагог является посредником и координатором ресоциализации, помогая преодолевать проблему наркозависимости.

Ключевые слова: ресоциализация, наркозависимость, субъекты ресоциализации, социальные субъекты.

Chernetskaya Y. The Subjects of Partner's Interaction of Drug-Addicts Resocialization

This article is devoted to the study of social-pedagogical aspects of drug addicts resocialization. The entities of resocialization are referred to: local state administrations and local self-government bodies of executive power in the family and youth, social centers for families, children and youth (SCFCY), public organizations, citizen's associations (movements, congresses, associations, foundations, unions, religious organizations, charities, therapeutic community (self-help groups), educational (secondary schools, vocational schools, universities), sports, cultural and leisure institutions, civil employment service and staffing agencies for employment, health care and health-care facilities, penitentiary institutions, courts, prosecutors, criminal-executive inspection. The functional characteristics of social subject's activities regarding drug-dependent personality are shown. The active legal framework for the implementation of social-pedagogical activities of drug addicts resocialization are presented.

The subjects as partners social-pedagogical interaction in a social environment that carry out resocialization activities outside rehabilitation center environment are considered. Social teacher acts as an intermediary and coordinator of resocialization activities, helping to overcome the problem of drug dependence.

Key words: resocialization, drug dependence, drug addicts, subjects of resocialization, social subjects, partners interaction.